

کارێگه‌ریا جینوسایدی ل سه‌ر ژێرخانا ئابووری و سه‌رمایه‌ی مرۆقی

چاخێ بیستی سه‌ره‌رایه‌ی ئه‌و پێشکه‌فتنێن مه‌زن به‌خوڤه‌ دیتین دبواری پێشکه‌فتنا زانستی و ته‌کنۆلۆژیایه‌ی ووه‌رارو گه‌شه‌کرنا ئابووری و مرۆف لێ د هه‌مان ده‌م دا ب خویناویترین چاخێ میژووی ده‌یه‌ هه‌ماتن ژ ئه‌گه‌رێ زێده‌بوونا هه‌فرکیا وه‌لاتین زله‌یز ل سه‌ر دابه‌شکرنا ده‌قه‌رین جودایی جیهانی ب سه‌ر ده‌سته‌لاتا خودا بو موکه‌کرنا ئابووری و بازرگانی یا خوه‌ هه‌نده‌ک هه‌زمه‌ندیی سیاسی ره‌وشه‌نیه‌ریا جینوساید کرنا ب کومه‌ل ل چاخێ بیستی دزقرینه‌قه‌ بو گوهوریان بنه‌مایه‌ی کلاسیکی یه‌ن شه‌رێ ئه‌وروپی ل ده‌قه‌رین کولونیکری (مستعمر) هه‌روه‌کو ل ئه‌فریقا ده‌می کو بوویه ئه‌گه‌رێ مرنا هزاران خه‌لکێ گوندان ژ ئه‌گه‌رێ سیاسه‌تا وه‌لاتین زله‌یز هه‌نده‌ک نقیسه‌کارین دی ره‌وشه‌نیه‌ریا جینوسایدکرێ د زقرینه‌ قه‌ بو سیسته‌ما سوشیالیستی.

هاشم زیاری *

مارکسی کو ئاماژه‌ ب وی ئیکه‌ی ده‌کن کو ده‌وکراسیه‌تا سیاسی و ئازادیه‌ی تاکه‌ که‌سی دێ مین وه‌کو دروشمین نه‌ په‌وا بیتی هه‌بوونا یه‌کسانیه‌کا ئابووری یا جه‌وه‌ری و نه‌هه‌یلاتا چه‌وساندنه‌قه‌یا چینه‌یه‌تی ل دووڤ بوچوونین تیژا سوشیالیستی. مارکسی تیژا مارکسیه‌تی و یه‌ستی شه‌ره‌شا ئکتویه‌ر (١٩١٧) یه‌که‌م تشت کو لینه‌ی دخواست بکه‌ت ئه‌وه‌ژ نه‌هه‌یلاتا سه‌رمایه‌داریه‌ بو (ره‌هه‌ندی ئابووری)، کو دیتیت سه‌رمایه‌داری مولکیه‌تا تایه‌ت دینه ئه‌گه‌رین چه‌وساندنه‌قه‌یا چینه‌یه‌تی. لینه‌ی دخواست ئابووری یا روسیا سه‌روژنوی مینا هه‌ره‌مه‌کی نوی ئاقابکه‌ت هه‌روه‌کو چه‌وا خوه‌ بو شه‌ری ئاماده‌دکه‌ت، وزوری داخه‌ر بوو ب ئابووری یا شه‌ری یا ئه‌لمانی یا ل شه‌رێ جیهانی ئیکه‌ی.

و هه‌ندکین دی ژ ئه‌گه‌رێ فێ چه‌ندی د زقرینه‌قه‌ بو سه‌رده‌می شه‌ره‌شاهه‌ره‌نسی (١٧٨٩) ب تایه‌تی ده‌زرا فه‌یله‌سوفین وی سه‌رده‌می (جان جاک روسو) و بو وی دیتیت هه‌ر حیزه‌کا بوینه‌رایه‌تی یا نه‌ته‌وه‌کی بکه‌ت هه‌فرکیه‌کا بێ وینه‌ دگه‌ل دوژمنان دکه‌تن ژ پێخه‌مه‌ت مان و نه‌مانی و نایه‌ت گه‌نگه‌شی سه‌بارت میکانیزمیت فێ هه‌فرکیه‌ بکه‌ین. هه‌روه‌سا ئه‌م نه‌شیتین میژوویا خه‌یناوی یا شه‌رێ جیهانیه‌ی دوی و جینوسایدکرنا خه‌لکی ل وی سه‌رده‌می دوویر ژ ره‌هه‌ندی ئابووری بخوین و ئه‌و هه‌زرتین کو (ئه‌دولف هیتله‌ری) دخواست جیهانیه‌ی بکه‌ت. و کا ئایا ژ ده‌ستدانا ملیونه‌ها مرۆقان وه‌ک سه‌رمایه‌ی مرۆقی (راس المال البشري) چ کارێگه‌ریه‌کا خراب لیدی خوه‌ بجه‌یلاتا.

باشبوونه‌کا به‌ر چاڤ ده‌شیانین ته‌کنۆلۆژی به‌ره‌م هه‌ینان دا یه‌ن مرۆقان ب درێژایه‌یا چاخێ بیستی په‌یدا بوون دوویر ژ به‌یان، ئه‌ف چه‌نده ژ دیار دیتیت ژ ئه‌گه‌رێ کریارین جینوسایدکرنا ملله‌تان و تاوانین میژوویا مرۆقاه‌یه‌تی. ده‌رتووکا نقیسه‌ر (ار. رومیل) یا ل بن ناڤ و نیشان (کوشتیاری سه‌رده‌ستی رژیمان. Death by governments) دیتیت رژیمین سیاسی ب درێژایه‌یا چاخێ بیستی (١٥٦) ملیون مرۆف کوشتینه ژ ئه‌گه‌رێ شه‌رو جینوسایدکرنا خه‌لکی. و ره‌نگه‌ ئه‌ف رژیمین سیاسی بو ئینانا هه‌جه‌تا و سپه‌کرنا کریارین خوه‌ تا پاده‌کی مه‌زن مفا ژ بیروبوچوون پرنسیپین تیژیتین ئابووری و هه‌زا سیاسی ل جیهانی و ده‌رگرتیت نه‌خاسه‌ ته‌یژیتین ئابووری وه‌کو نمونا تیورا مالموس دیبایه‌ی سه‌رژمارا مرۆقان و هه‌موو تیژیتین کلاسیکی، ئه‌ف تیژا مالموس دیبیتیت ریژا زێده‌بوونا مرۆقان زێده‌تره‌ ژ ریژا زێده‌بوونا خوارن، واته‌ مرۆف لیدی ریژه‌یه‌کا ئه‌ندازه‌ی زێده‌دین به‌لێ خوارن ب ریژه‌یه‌کا ژماره‌ی:

سه‌رژمار: ٣٢.٨.١٦.٤.٢.١

خوارن: ٦.٥.٤.٣.١.٢

له‌ورا بو چاره‌سه‌ر کرنا فێ پرس و راگرتنا پالانسی دفی بیایه‌ی دا ئه‌ف تیژه‌ دخواست کو رژیمین سیاسی ده‌ست ب شه‌ران بکه‌ن و برسیاتیه‌ی په‌یدا بکه‌ن دا خه‌لک کیم بییت، واته‌ دقتیت ده‌سته‌لاتین سیاسی ئه‌قان ریی و شوینا بگرنه‌ به‌ر:

١- چیکرنا برسیاتیه‌ی.

٢- به‌لافکرنا نه‌خوشیان.

٣- زێده‌کرنا ریژه‌یا مرین پتر ژ ریژه‌یا په‌یدا بوونی (سنووردارکرنا ریژه‌یا زاوینی).

٤- چیکرنا شه‌ر و کاره‌ساتان.

و ژ لایه‌کی دی بیروبوچوونین میکانیله‌ی ده‌رتووکا (میر) دا ریی و شێواژین توندکرنا حوکمرانیه‌ی و هه‌لسوکه‌فتن پیدایه‌ی کو میر یان سه‌وژ بکه‌تن ژ پێخه‌مه‌ت خورتکرنا کورسیکا خوه‌ و ئه‌نجام دانا هه‌ر کاره‌کی پیدایه‌ی بو فێ مه‌به‌ستی له‌ورا و سه‌ره‌رایه‌ی کو ئه‌ف جوړی تیژیتین ئابووری. سیاسی ل قوناغا ده‌وله‌تا کلاسیکی یا سه‌رمایه‌داری دا سه‌ره‌لدان لێ هه‌زمه‌ندیی سیاسی و رژیمین سه‌رکوته‌ر شیان ئه‌قان جوړه‌ تیژان شێخه‌نه‌ د حاله‌تی جیهانیه‌ی کرنا دا و شه‌روکاره‌ساتا بکه‌نه‌ هه‌جه‌ت بو مانه‌قه‌یا خوه‌ و به‌رده‌وامیا وان ل سه‌ر ده‌سته‌لاتین.

ل قیتر ئه‌گه‌ر بیژین ئه‌نجامدانا کریارین جینوسایدکرنا ملله‌تان کارێگه‌ریه‌کا خراب هه‌بوویه ب سه‌ر ره‌وشا ئابووری یا وه‌لاتان، لێ مه‌ترسیا هه‌رمه‌زن ئه‌قه‌یه‌ کو جینوساید ئیکه‌ ژ ئه‌نجامین ئابووری یا شه‌ری کو ب شێوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی دبیته ئه‌گه‌رێ ژ باربنا سه‌روه‌ت و سامانین وه‌لاتی و دروستبوونا پرسا قه‌رزدارای یا نیڤ ده‌وله‌تی، زێده‌باری ئه‌و شینوارین نیکه‌تیڤ ل سه‌ر بواری جفاکی و سه‌رمایه‌ی مرۆقی و شوین به‌رزده‌کرنا

ناسنامه و زیددکرنا ئیبتیمان ئەقجا دەرامەت و هەژار نمونە:

پرانیا پاشمایین جینوسایدکرنا گەلی کوردستانی ژ پاشمایین ئەنفلان ل بن دەردی هەژاریی فە دنالن و داھاتی وان کیم تره ژ داھاتی هەموو تەختین دی.

رژیمین توتالیستاری ل جیھانی نەخاسمە ل دەقەرا رۆژھەلاتا ناھین پشکەکا مەزن ژ کربارین جینوسایدی ئەنجام داینە ل بەرامبەر خەلکی و بەرھەنگاریی سیاسی، نەخاسمە دەمی ئارمانجین جینوسایدکرنا مرۆفان بەرچاڤ کەین ژ وانا ژی فاکتەری ئابووری وەکو: ئارمانجا ئایدۆلۆژی: ژ لایەکی جینوسایدکرنا مرۆفان بو مەبەستا دروستکرنا جفاکەکی ئایدیۆلۆژی یە (ideological) میسالی یە، هەموو ئەندامین وئ وەک هەقن و هەلگرتین ھامان بیروباوەرن، و پرۆسا ئەنفلان باشتەین نمونە یە ل بەر دەستین مە کو پستی دوماھی ھاتنا شەری عیراق. ئیرانی هەموو پێشەرین ئابووری بو وئ چەندی دچوون کو ریزەیا کوردان زیددەر ژ ریزەیا عەرەبان ل دەقەرین باکووری عیراق ھەرەکو ل ناڤ ھندەک بەلگەنامین رژیمی دا دیاربووی کە ئەوان مەترسی ژ ئەنجامی شەری ھەشت سالان دگەل ئیرانی کو پرانییا ئەو دروستبوونا تەخەکا جفاکی یا کیم کەسین ل بەرۆکین شەری ھاتینە کوشتن عەرەب بوون لەورا ئەو بەلگەنامە ئامۆژی دکەنە زیددەبوونا نەتەوا کورد و ھاوڵاتین کورد و تیکچوونا پالانسا ئیقف دەولەتی دەرژەوہندی یا کوردان دا.

فاکتەری سزادانی: ژ ناڤرنا ئەو گروپا بەرھەنگار ئەوا دبیته ئەگەرئ گەف و ھەرەشەیان یان دبیته ئەگەرئ دروستکرنا یاخپوونەکی (نمونە جینوسایدکرنا خیلین توتسی ژ لایین (ھوتو)قە ل سالان ۱۹۹۴ ل رواندا. کا چەوا ھوتیا ھەولدا پاراستنی ل سەر دەستھەلاتا خوہ بکەن ب رین یا ژ ناڤرنا توتسیان، ھەرەسا نمونەیا رژیمە عیراقی و ھەلسوکەفتا وان دگەل کوردان ل کربارین ئەنفلان ب رین یا بکارھینانا چەکی کیمیای ھەرەسا ل برامبەر خەلکی دەقەرین رژیمە عیراقی کە ھەموو نمونەن ل سەر جینوسایدکرنی.

- **فاکتەری ئابووری:** ژ لایەکی دی ویا ژ ھەمیا گرنگتر بەدسەقەئینانا دەستکەفتین ئابووری یە ل پشت کربارین جینوسایدکرنا مللەتان، و ئەف فاکتەرە بچەدئیت دەمی حکومەت کربارین کوشتنا ب کومەل بکاردئینین ل دژی دەقەرەکا دەستنیسانکری بو بکارئینانا وئ بو مەبەستەکا ئافاکرنی یان پێشەسازی یان دەرخستنا مەعدەنا یان ژ ھەر ئەگەرەکی ئابووری (نمونە کربارین جینوسایدی ل باراگوای ل دوماھیان سالین شیتسیان و دەستپیکا سالین حەفتیاندا ژ پێخەمەت برینا دارووباران و خودانکرنا مەرۆمالاتی. لەوا حکومەتا پاراگوای رابوو ب نیشتەجیتکرنا خەلکەکی ل ھندەک دەقەرەکان ب خورتی و ل سیدارەدانا نیفا سەرژمارا خەلکی ئەسلی یە ھاوڵاتیین ھندی ل وی وەلاتی لئ بەروفاژی قی ئیکین ل سەر دەمی حکومەتا بەعس کو پستی قەتل و عامکرنا دەیان ھزار کەسان ژ رابوو ب سیاسەتا سوتاندنا ئەردی تیکدانا ژینگەھی و خرابکرنا ژیرخانا ئابووری ل ھەرئیمە کوردستانی، ئەف رژیمە فاشی بەروفاژی ھەموو رژیمین دی تر پێشەسازیین مەدەنی بو پێشەسازیین سەریازی و تیکدانا بنەمایین دروستکرنا ئابووریەکا ب ھیتز، ئەقجا قەگواستنا بودجەیا دەولەتی بو خزمەتا بەرھەم ھینانا شەری ل سەر کیستنی خزمەتکارین دی تر، و لدیف تەخمیناتا وژ ئەنجامی سیاسەتین شاش کو ژ لایین حکومەتا عیراقی ف ھاتینە پیاوەکرنا گەھشتە وئ رادی کە ئاستی داھاتی تاکە کەسی بگەھینە نزمترین ئاستی پیدقی ب بەراوەردی دگەل وەلاتین دەوروبەر، زیددەباری پرسا قەرزداریی کو لدیف پێشەرین ئابووری قەرزین عیراقی گەھشتینە پتر ژ (۱۳۰) ملیارا دولاران و ئەف چەندە ژی دئ بیته بارگرانی ل سەر نەوہیین داھاتی کو باجا ئەقان سیاسەتین رژیمە بەری بدن. وژ لایەکی دی قە ئەو کارتیکرنا نینگەتیف ل سەر ریزەییین زیددەبوون و گەشەکرنا دیموکرافی (سەرژمارئ) کو ب جینوسایدکرنا دەیان ھزار کەسان بوویە ئەگەرئ گیروکرنا ئاستی گەشکرنی وکیم کرنا ریزەیا گەنجان و ئەو کەسین کو دژی شولی دا کاردکەن کو بینگومان کاریگەری یا خوہ ھەبوویە ل سەر کیم بوونا ھیتزا کاری ل سەر تاسەری عیراقی و ئینانا کرتیکارین بیانی ژ وەلاتین عەرەبی (وہکو ئەزمونا ئینانا کرتیکارین مسری ل سالین ھەشتیاندا). ئەقە و دەیان کاریگەرین خراب ل سەر بارودوخی ئابووری و سەرمايي مرۆفی.

*** ماستەر ب ئابووریا نیتدەولەتی**

**** ئەف بابەتە ل کونفرانسی (کورد و جینوساید) کو ژ لایین ریکخراوا ئەلند بو دیموکراسیکرنا گەنجان و سەنتەرئ ئەنفلان ل شیتخان ل**

۲۰۰۸/۲/۲۷ ھاتبوو پیتشکیتشکرن.